

A tanulók önállóságának fokozása az általános iskola 8. osztályában a „Mondatrend” című nyelvtani tanítási egység feldolgozásával

Közismertek azok a gyakorlati pedagógiai törekvések, amelyek a tanulók önállóságának, produktív gondolkodásának fejlesztésére irányulnak. Ezek kiterjednek a nevelés, oktatás tartalmára, folyamatára, az alkalmazott módszerekre, eszközökre és a szervezeti formákra egyaránt.

Az osztálykeretben történő frontális foglalkoztatás mellett a feldolgozott témában szerephez jut a tanulók csoportos munkája is. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy az oktatási folyamatban a tanulók képesek-e önállóan végig járni a tények megfigyelésének, elemzésének és az általánosításnak logikai útjait.

AZ ÓRA FELÉPÍTÉSE ÉS LEFOLYÁSA

Nyelvtan. 8. osztály.

A tanítás anyaga: A mondatrend.

Oktatási cél: Az összetett mondat fajtáiról tanultak felújítása, az alárendelő összetett mondat tagmondatai sorrendjének megismerése. Az alárendelő összetett mondat mondatvégi írásjeleinek helyes alkalmazása.

Nevelési cél: A tudatos nyelvhasználat fejlesztése az összetett mondatok használatával kapcsolatban. A mondatrend csoportos feldolgozásával a logikus gondolkodás fejlesztése. Igényes, szép beszédre; az anyanyelv szeretetére nevelés irodalmi példák felhasználásával.

I. 1. Ellenőrzés

- a) *A mondatok szerkezetéről, az összetett mondat fogalmáról és fajtáiról tanultak ismétlése.*

Ady életrajzában olvastuk:

„Újságíróként bátor hangon támadta a magyar társadalom hibáit. Az orosz forradalom példáján megtanulta, hogy elkorhadt társadalmakat csak a nép menthet meg.”

Szerkezetük szerint milyen fajta mondatok ezek? — Az első mondat egyszerű. — Miért? Milyen mondatot nevezünk egyszerű mondatnak? — A második mondat összetett. — Miért? — Határozd meg az összetett mondat fogalmát!

Milyen fajtái vannak az összetett mondatoknak? — Az alá- és mellérendelő összetett mondat fogalmának felújítása.

Milyen fajta mondat az életrajzi idézetben szereplő összetett mondat? — Miért alárendelő?

Idézd „A grófi szerűn” című költeményből a zsellérek ébredését! „Koldus, rossz almú zsellér ébred, / Lompos, bús kutya csahol.”

Milyen fajta mondat ez szerkezete szerint? — Mellérendelő. — Miért?

b) *Az írásbeli házi feladatok ellenőrzése:* 19/1. feladat, alá- és mellérendelő összetett mondatok szerkesztése kiegészítéssel. Szerkezetük szerint milyen fajta mondatokat alkottatok a házi feladatban?

— Minden osztálytársunknak azt kívánjuk, hogy jó eredményt érjen el. Egyéni elemzés. Alárendelő összetett mondat. — Miért? — Az idén sokáig tart a nyár, még meleg van. — Mellérendelő összetett mondat. — Miért?

Az ellenőrzést a tanár frontális osztálymunka keretében végezte. Gondolkodtató kérdéseit részben szóban közölte, részben kis betűkártyák felmutatásával készítette a tanulókat pontos, logikus válaszra. Az ellenőrzés változatos módja (gondolkodtató kérdések, idézetek elemzése, hiányos mondatok kiegészítése, meghatározások felidézése, betűkártyák használata) az értelmi erők közül főleg az emlékezet, képzelet és a gondolkodás mozgósítását tette szükségessé: Az új anyag előkészítését szolgáló további mozzanat ugyancsak frontális munka keretében zajlott le, az alábbi kérdések alapján:

2. *Az új anyaghoz kapcsolódó ismeretek felújítása:*

— Milyen fajta tagmondatokból áll az alárendelő összetett mondat? — Főmondatból (Fm.) és mellékmondatból (Mm.)

— Milyen sorrendjét figyeltük meg eddig az alárendelő összetett mondat tagmondatainak?

„Akkor szép az erdő, mikor zöld.” Fm. + Mm.

„Ahány ház, annyi szokás.” Mm. + Fm.

3. *Célkitűzés: A mai órán figyeljük meg, hányféle lehet az alárendelő összetett mondat tagmondatainak sorrendje!*

II. *Az új anyag feldolgozása csoportmunkával: a mondatrend.*

1. *Példamondatok:*

Rajunk elhatározta, hogy ünnepi műsorral készül november 7-ére. Amelyik őr első lesz, az szerepel az iskolarádióban. Az az őr, amelyik legtöbbet tud a Szovjetunióról, részt vesz a vetélkedőn. (Hány tagmondatnak látszik? Vigyázz!)

Erre a napra, azt hiszem, minden pajtás készül. (Az utolsó mondatot ne másoljátok le, ezt közösen fogjuk megfigyelni és elemezni!)

A vizsgálandó tényanyagot előre felírta a tanár a táblára, amelyet a tanulók a feladatlapok utasításai szerint később lemásoltak. — Az utolsó mondatot — a csoportmunka befejezése után — közösen elemezték.

2. A példamondatok (tényanyag) elemzését, az analízis-szintézis logikai műveleteit, valamint az általánosítást, szabályalkotást a tanulók csoportmunka keretében, feladatlapok segítségével a következő csoportbeosztás alapján végezték:

Az I.—II.—IV.—V. csoport feladatai:

— Másoljátok le a példamondatokat!

— Húzzátok alá a főmondatot pirossal, a mellékmondatot feketével!

— Fm. + Mm. rövidítéseket használva foglaljátok képletbe, hányféle lehet az alárendelő összetett mondat tagmondatainak sorrendje!

— A III. csoport feladatai:

— Rakjátok ki a mágnes táblán a példamondatokat úgy, hogy az Fm. piros, az Mm. fekete betűs legyen!

— Szóban állapítsátok meg, hányféle lehet a tagmondatok sorrendje!

— *A VI. csoport feladatai:*

— Elemezzétek a táblai példamondatokat: melyik a fő, melyik a mellékmondat!

— A mágnestáblán rakjátok ki a tagmondatok lehetséges sorrendjének képleteit a betűkártyákkal! (Fm., Mm.)

Amint a csoportok feladataiból is kitűnik, az osztály tanulói 6 csoportban dolgoztak. Egyik csoport létszáma sem haladta meg a 6 főt. A csoportok összetétele tanulmányi eredmény szempontjából heterogén volt.

Valamennyi csoport azonos feladattal — a tagmondatok sorrendjének megállapításával — foglalkozott. A feladatlapokból némi differenciáltság azonban kiderül. S ez abban mutatkozott meg, hogy ugyanazt a célt más módon kellett a tanulóknak elérniük. Pl. Fm. + Mm. rövidítéseket használva foglaljátok képletbe, hányféle lehet az alárendelő összetett mondat tagmondatainak sorrendje! (Az I.—II.—IV.—V. csoport feladata)

Szóban állapítsátok meg, hányféle lehet a tagmondatok sorrendje! (A III. csoport feladata) A mágnestáblán rakjátok ki a tagmondatok lehetséges sorrendjeinek képleteit! (A VI. csoport feladata)

Lényegében tehát az alapvető szabály, törvényszerűség megállapítása minden munkacsoport feladata volt. Ezért a beszámoló alkalmával a csoportok jól ellenőrizhették egymás munkáját.

3. *A csoportok beszámolója:* a mondatrend szabályának rögzítése. Az I. csoportból beszámol egy tanuló. A beszámolót az V. csoportból bírálja — ha szükséges kiegészíti — egy tanuló. A beszámolót végző tanuló osztályzatot kap, míg a bíráló jó pontot.

Az I. csoport tagjai először a betűkártyák felhasználásával, közösen számolnak be: — Milyen fajta tagmondat a példamondatok első tagmondata?

1. Fm. 2. Mm. 3. A Fm-ba Mm. ékelődik.

Utána az egyéni beszámoló következik:

— Olvasd fel a feladatot! — Hogyan oldottad meg? Hogyan foglaltátok képletbe a tagmondatok különböző sorrendjét?

Fm. + Mm. Mm. + Fm. Fm. Mm. Fm.

Helyesírási vonatkozás: a főmondatba beékelődő mellékmondat elé is, mögé is vesszőt teszünk.

A III. csoportból beszámoló tanuló a II. csoportból bírálja egy tanuló.

— Bizonyítsd be, hogy helyesen választottátok ki a főmondatot!

A főmondat a fő mondanivalót tartalmazza. A főmondatból szerkeszthetek kérdést a mellékmondatra.

A VI. csoport beszámolóját a IV. csoportból bírálja illetve egészíti ki egy tanuló.

— Hányféle lehet leggyakrabban az alárendelő összetett mondat tagmondatainak sorrendje?

Képletek. Szabályalkotás. A szabály leírása.

A táblán levő utolsó mondat közös megfigyelése és elemzése:

Erre a napra, azt hiszem, minden pajtás készül.

A tagmondatok sorrendjének képlete:

Mm. + Fm. + Mm. (Ritkább mondatrend)

A nyelvtankönyvben levő szabály módosítása:

„Az alárendelő összetett mondatban a tagmondatok sorrendje többféle lehet... stb. (Nyelvtan 20. old.)

4. *Írásjelek az alárendelő összetett mondat végén:*

Pótoljátok a hiányzó írásjeleket! — Figyeljétek meg, tartalma szerint milyen fajta a főmondat, milyen írásjelet kívánna?

Példamondatok:

Írásunk elárulja, (kijelentő) hogy ismerjük-e anyanyelvünk törvényeit. Művelt embernek tekinthetjük-e azt, (?) aki hibákat követ el a helyesírásban? Ne gondold, (!) hogy az írásjelek pontatlan alkalmazása nem tekinthető helyesírási hibának!

Szabályok:

Ha a főmondat kijelentő, az összetett mondat végére pontot kell tenni. Ha a főmondat kérdő, az összetett mondat végére kérdőjelet teszünk. Ha a főmondat felszólító, óhajtó, parancsoló, az összetett mondat végére felkiáltó jelet teszünk.

A szabály általánosítása: az alárendelő összetett mondat végére mindig olyan írásjelet teszünk, amilyent a főmondat tartalma kíván.

III. 1. Összefoglalás, a tanultak gyakorlati alkalmazása: változtassátok meg a tagmondatok sorrendjét, ahányféleképpen lehet:

Az az ős győz a vetélkedőn, amelyik legjobban felkészül.

2. A 20/2. gyakorlat megoldása szóban.

3. Házi feladat: a 20. oldalon levő szabályok megtanulása, írásban: a 21/2. feladat.

*

Összegezésül tekintsük át ismét ennek az órának a lefolyását.

Ha vizsgálódásunkat az oktatás folyamata szempontjából végezzük, megállapíthatjuk, hogy a tanítási óra egészében nem azonos szervezeti keretben zajlott le.

Az óra eleji ellenőrzést, az új anyag előkészítését frontális osztálymunka keretében végezte a tanár. Az alárendelő összetett mondat tagmondatainak, a mondatrendnek az ismertetése csoportmunka keretében történt. A helyesírási vonatkozások tudatosítását, valamint a megszerzett ismeretek elmélyítését, gyakorlását, a tanultak összefoglalását — ismét közvetlen tanári irányítással, frontális munka keretében végezték a tanulók. Lényegében tehát ezen az órán az új anyagot dolgozták fel a tanulók csoportmunka keretében. A hagyományos frontális osztálymunka kiegészítő részeként kapott csak szerepet a csoportmunka. Arra a kérdésre igyekeztünk választ kapni, hogy közvetlen tanári irányítás nélkül, megfelelő előkészítés után, képesek-e a tanulók az új anyag feldolgozására, vagyis meg tudják-e önállóan oldani az elemzés, általánosítás (szabályalkotás) didaktikai feladatait.

A tanulók ismereteinek ellenőrzése arról győzött meg bennünket, hogy képesek voltak a feladat önálló megoldására. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a mondatrend megértése nem jelentett különösebb nehézséget a 8. osztályos tanulóknak, hiszen előzetesen alaposan megismerték az összetett mondat fogalmát, szerkezetét, fajtáit. Rendelkeztek tehát azokkal az ismeretekkel, amelyek segítségével az újat is megszerezhették.

A mondottakból nem következik egyértelműen, hogy e munkaformának csupán akkor lehet szerepe, helye az oktatás folyamatában, amikor a tanulók az ismert anyaghoz igen hasonló témával ismerkednek meg.

A tanítási órának még egy tanulságát említjük meg. Amíg az osztály frontális foglalkoztatásakor a tényanyag megfigyelése, elemzése, az általánosítás a tanár közvetlen vezetésével történt, addig ezen az órán a feladatlapok kérdései és utasításai alapján, tehát csupán közvetett irányítással, önállóan oldották meg a feladatot a tanulók, s adtak választ a kérdésekre. Az önálló munkát követő értelmes beszámolóik igazolták, hogy a munkacsoportok jó munkát végeztek. Az egyes csoportok csak részfeladatokkal foglalkoztak, azokat azonban nagy aktivitással végezték. A csoportfoglalkozás tárgya azonos volt, a csoportonként váltakozó kérdések azonban nagyban fokozták az osztály érdeklődését.